

O TEMELJNIM NAČELIMA ISLAMA

Ismail SERAGELDIN*

SAŽETAK: U ovom radu, prvobitno prezentiranom na međunarodnom forumu *Nova generacija demokratije i međureligijski dijalog – odgovor na nasilni ekstremizam* u Sarajevu, autor, govori o razumijevanju kompatibilnosti i konflikta između islama i vrijednosti na kojima su utemeljene zapadne liberalne demokratije kroz odgovore na pitanja o odnosima muslimana prema nemuslimanima, pitanju o šerijatskom zakonu, te pitanju o slobodi govora. Autor iznosi stav utemeljen na izvorima islama, te historijskim činjenicama da su sloboda, mir, koegzistencija i sloboda govora temeljna načela islama.

Ključne riječi: islam, sloboda, mir, pluralizam, IDIŠ, teror, nasilni ekstremizam

I sada, u momentu kada Vam se obraćam, evidentno je i rasprostranjeno pogrešno razumijevanje Islama i muslimana u mnogim zemljama, a naročito u zapadnim demokracijama. Mnoštvo stereotipa, te horori IDIŠ-a kako u našim zemljama tako i teror koji izazivaju u Evropi ne mogu zaobići nikoga. I nije bitna činjenica da su, statistički gledano beznačajne, jer terorizam ne zahtijeva velike vojske da bi počinili stravična djela sijanja straha i ubistava. Nekolicina ljudi ima mogućnost uzrokovati ogromnu štetu na psihi jedne cijele nacije, kao što smo vidjeli u nedavnim događajima u Francuskoj.

Isti je slučaj i u mnogobrojnim zemljama koje sačinjava većinska muslimanska populacija sa 1,4 milijarde muslimana, od kojih je samo šačica nasilnih ekstremista. Ali ta, statistički beznačajna, ali politički katastrofalna grupa, organizirana u

borbenim redovima IDIŠ-a, su u stanju izazvati neviđenu katastrofu. Pogledajmo samo dešavanja u Libiji, Sudanu, Somaliji, Jemenu, Siriji i Iraku, da ne spominjemo Sinaj, sjevernu Nigeriju kao i druge dijelove planete.

Dok promatram naš dio svijeta prisjećam se Yeatsovih riječi:

*Dok se u spirali vrti sred nebeskog šara
Soko ne čuje sokolara;
Stvari se raspadaju; centar se ne drži;
Anarhija po svijetu prži,
Krovlju zatamnjena nadolazi plima, I svuda
Svečanost nevinosti je potopljena;
Najbolji su bez ikakve vjere, dok najgori
Puni su strastvene žestine.*¹

William Butler Yeats,
“Drugi dolazak”, 1919.

Ali ovo katastrofalno stanje protiv kojeg se naši intelektualci vehementno bore, je ipak izazvalo ozbiljne sumnje kod mnogih o tome da li muslimani, zaista mogu koegzistirati s drugima

pod pluralističkim okriljem demokratije. Danas, trenutne mržnje i ekstremistička politika su uspješno zasjenile stoljeća tolerancije i koegzistencije pa čak i kolaboracije.

Sada mi dozvolite da odgovorim na tri pitanja.

Želio bih predstaviti nekoliko vinjeta “istinskog islama”, koje ujedno odgovaraju na tvrdnje ubilački nastrojenih bigota iz reda IDIŠ-a i njima sličnih. Jesu li vrijednosti kao što su pluralizam, vladavina zakona, jednakost svih pred zakonom i sloboda izražavanja kompatibilne s islamom, istinskim islamom. Da jesu. Dozvolite da razmotrimo tri pitanja:

- Prvo, kako musliman treba da se odnosi prema ne-muslimanu?
- Drugo, šta možemo reći o šerijatskom zakonu?
- Treće, šta možemo reći o slobodi govora?

* Dr. Ismail Serageldin, direktor Aleksandrijske biblioteke iz Egipta, bio je uvodničar na forumu *Nova generacija demokratije i međureligijski dijalog – odgovor na nasilni ekstremizam*, održanog

2. februara 2016. u Sarajevu. S dopuštanjem organizatora foruma Fondacije “Društva zajedničkih vrijednosti”, objavljujemo prijevod njegovog uvodnog obraćanja.

¹ Prijevod dijela pjesme “Drugi dolazak” naveden prema: Yeats, W.B. (2010), Izbor 50 pjesama (1889. – 1939.). Izabrao i preveo Muharem Bazdulj. Zagreb – Sarajevo : Synopsis.

Prvo, pluralizam:

Kako musliman treba da se odnosi prema ne-muslimanu?

Glavni i osnovni princip islama je sloboda, čija najznačajnija manifestacija je sloboda svakog pojedinca da postane muslimanom ili ne, da vjeruje ili ne. Kao što je poznato, u Kur'anu se navodi:

"U vjeru nema prisile – a Put ispravnosti se raspoznaje od zablude" [El-Bekare : 256]².

Nadalje, Bog savjetuje Poslanika Muhammeda kako da postupa sa nevjernicima, ovako:

"Reci: "O vi nevjernici! Ja neću robovati onima kojima vi robujete, a ni vi nećete robovati Onome Kojem ja robujem; ..... Vama je – vjera vaša, a meni – vjera moja" [El-Kafirun : 1-6]

Može li uputa na koegzistenciju sa nevjernicima biti jasnija i direktnija od: *Vama je – vjera vaša, a meni – vjera moja*? Dalje, Bog upućuje Poslanika govoreći mu da on neće moći obratiti sve ljude u vjeru, čak ne ni sve bliske ljude iz svoje porodice ni sve one koje voli, i da ih on na bilo koji način ne treba prisiljavati na to.

Dakle, vjerovanje ili pak nevjerovanje su privatna stvar između pojedinca i Boga, i svaka osoba je odgovorna za vlastiti izbor. Sud će donijeti Svemoguću, na onom svijetu, a ne ovdje na ovom svijetu u izvršenju nekog samozvanog branitelja vjere.

Šta je, dakle, sa ratovima koje su Poslanik Muhammed i muslimani vodili protiv Kurejšija i njihovih saveznika? Ovo su bili odbrambeni ratovi protiv ljudi koji su se nasilnički ponašali prema vjernicima, protjerali ih, uzeli svu imovinu i odbili da plate kompenzaciju. Oni su čak i Poslanika pokušali ubiti. Ali čak i tada Kur'an jasno nalaže da se vrate miru i koegzistenciji ukoliko je neprijatelj voljan koegzistirati.

"A ako oni budu miru skloni, budi i ti..." [El-Enfal : 61]

² Svi prijevodi kur'anskih ajeta navedeni su prema: Prijevod Kur'ana (2006). Preveo Enes Karić. Bihać : FF Bihać.

A šta je sa ratovima apostazije (protiv otpadnika), Hurub er-riddah, koji su izbili između muslimana i onih koji su izjavili da više nisu muslimani, odmah po smrti Muhammeda? Ja vjerujem da je to bio politički rat između onih koji su željeli da očuvaju Muslimansku državu kakvu je stvorio Muhammed (koji je do svoje smrti ujedinio sva arapska plemena u jednu Muslimansku državu i objavio opću amnestiju svojim najljućim neprijateljima) i onih koji su tu državu htjeli rascijepati u plemenske feudalne posjede i vratiti među-plemenske ratne razmirice. U takvom političkom kontekstu možemo razumjeti odluku poslanika i njegovih drugova da treba ubiti one koji odbace islam (otpadnike). Ovdje se suština pitanja ne odnosi na slobodu mišljenja; Riddah znači mijenjanje strane u žiži sukoba. Čak i danas u visokotolerantnim zapadnim zemljama će se vojnici, u slučaju da pređe na stranu neprijatelja i počne ubijati svoje dotadašnje suborce, smatrati izdajnikom. Razumijevati ovaj presedan izvan njegova konteksta i zagovarati izvršenje smrtno kazne nad svakim ko želi iz islamske da pređe u neku drugu vjeroispovijest je apsurdno.

Čak i za vrijeme spomenutih oštrih ratnih sukoba, koji su trajali 18 mjeseci, naredba data Poslaniku da se teži miru je uvijek prevladavala. Čim je sukob okončan arapska plemena su se ponovo ujedinila i Muslimanska država osnovana sa svim plemenima kao punim članicama zajednice.

Kako, onda suvremeni bigoti mogu mimo svega ovoga, tvrditi da imaju pravo napadati i čak usmrtiti nemuslimane ili muslimane koji ne tumače islam iz njihove, specifične perspektive?

Drugo, šta možemo reći o šerijatskom zakonu?

Omerovo pismo kadiji:

Omer je bio blizak drug Poslanika Muhammeda i drugi halifa islama, preuzimajući dužnost dvije godine nakon smrti poslanika. Njegov prethodnik Ebu Bekir je ujedinio plemena na Arapskom poluotoku,

a za deset godina, koliko je trajala Omerova vladavina (634.-644.), Islam je prerastao iz lokalne pojave u veliku imperiju.

Na žalost, na Zapadu se ne zna mnogo o Omeru, brilijantnom poznavaoču prava i izvanrednom vladaru, i sigurno najmarkantnijoj ličnosti sedmog stoljeća naše ere. Zaista tokom ovih osvajanja muslimanska vojska je bila izvanredno disciplinirana i u nekim slučajevima su gradovi i teritorije sporazumno prelazile pod muslimansku vlast. Ovo znamo iz slučaja ulaska muslimana u Jerusalem u 7. stoljeću pod Omerovim vodstvom, gdje je kršćanima Jerusalem ponudio veoma dobronamjieran sporazum ili ugovor ('ahdnama'), u kojem se štite sve kršćanske crkve u kojima su mogli da nastave da djeluju i vode svoje poslove. Muslimanski zakon se imao primjenjivati samo u slučajevima spora između muslimana i kršćana. Dirnut velikodušnošću ovog sporazuma, patrijarh je ponudio Omeru da obavi molitvu u Crkvi vaskrsenja, ali je Omer to odbio. Kada ga je patrijarh upitao: "Ne molimo li se mi istom Bogu?" Omer je odgovorio: "Da, ali ako ja obavim molitvu u vašoj crkvi, moji će je sljedbenici pretvoriti u džamiju." Prešli su ulicu i obavili molitvu na maloj slobodnoj parceli u blizini. Danas je na tom mjestu Omerova džamija u Jerusolimu.

Od vremena Omerove vladavine postojali su zakoni koji su određivali šta je dozvoljeno u ratu. Ovi zakoni primjenjivani u vrijeme Omera su prototip Ženevske konvencije koju je Zapad donio u 20. stoljeću. Već u sedmom stoljeću muslimani su proglasili nedozvoljenim napad na one koji se ne bore, uništavanje imovine, uzimanje taoca i uništavanje okoliša: sječa palminog drveća nije dozvoljena niti iscrpljivanje izvora. Ovo je nevjerovatno progresivno, naročito za ratovanje u sedmom stoljeću!

Ali najimpresivniji primjer tog progresivnog pravosuđa je čuveno Omerovo pismo kadiji. To pismo je svega jedna stranica u kojoj su sadržana uputstva kadiji, a koja su

konceptualno tako moderna da malo koji zapadnjak može da vjeruje kada mu se predoče, jer se bavi stvarima koje zapadna jurisprudencija još uvijek nije riješila na zadovoljavajući način.

Naprimjer:

Pretpostavka nevinosti. Omerov savjet sudiji počinje rečenicom: “na onom ko optužuje je da iznese dokaze krivice, a na optuženom je samo da se zakune da je nevin“. Ovo je nevjerovatno za sedmo stoljeće, ako imamo na umu povijest jurisprudencije, u srednjem vijeku su koristili mučenje da iznude priznanje.

Odgodena pravda je uskraćena pravda. Omer nalaže da vrijeme za donošenje odluke mora biti određeno, jer presuda koja se odlaže nije pravedna. Bogati mogu priuštiti čekanje, a siromašni ne.

Suočavanje sa onim koji iznosi optužbu. Omer zahtijeva da se optuženi suoči sa optužiteljem pred svjedocima i sudijom. Jedino saslušanjem obje strane sudija može da donese ispravnu odluku.

Jednakost svih pred pravom. Omer nalaže sudiji da se u suđenju svi tretiraju jednako i da se uvažava svjedočenje svih svjedoka kao jednako.

Biti voljan preispitati odluku. Omer traži od sudije da se ne libi preispitati i promijeniti odluku ukoliko uvidi da je nepravedna.

Još tri naredbe koje nisu izričito navedene u pismu, ali su vrijedne spomena. To su:

Dokazi prikupljeni protuzakonito nisu prihvatljivi dokazi. Omer je objasnio da su optužbe iznesene od strane osobe koja krši pravo na privatnost, nevažeće. Ne može se kršiti zakon u ime provođenja istog. Ovo je i danas jedno od velikih pitanja u provođenju zakona u naprednim zemljama kao što su Sjedinjene Države, tako su pitanja u vezi s pravima propisanog postupka i jamstva odgovarajućih sustava za prikupljanje dokaza zasjenjeni ovim Omerovim propisima izdatim prije 1400 godina.

Omer je proširio sistem socijalnog osiguranja (javna blagajna, dobrovoljna davanja, prihodi od kojih se

udjeljivalo siromašnima i nemoćnima) muslimanima kao i nemuslimanima. Njegovi su ga nemuslimanski podanici prozvali El-Faruk (Pravedni).

Zadivljujuće je da je Omer – *samo šest godina poslije smrti Poslanika* – odlučio da ajet iz Kur’ana, koji je Poslanik kao i Ebu Bekir poslije njega, primjenjivao, više nije bilo potrebe primjenjivati iz razloga što su se uvjeti promijenili. Zadržao je dio koji se uplašivao određenim plemenima i narodima – *Muallafat Qulubuhum* – i dodijelio ga siromašnima i nemoćnima. To je učinio uz obrazloženje da su se sada uvjeti promijenili jer je Islam sada velika i snažna država. Kakva hrabrost, prepoznati da *zakon mora odgovarati uvjetima vremena*, a ne slijediti raniju praksu bez obzira na to ko je tu praksu ustanovio. Kad bi samo današnji pravници imali zrno Omerove hrabrosti.

Poslije Omera i kroz cijeli srednji vijek, muslimani su nastavili graditi velike imperije zasnovane na toleranciji, u kojima se promoviralo učenje, nauka i filozofija. Platonova i Aristotelova djela su prevedena i izučavana, nazivali su ih “al-Hakimein” što znači dva mudraca. Niko nije palio niti zabranjivao njihova djela, dapače ona su se izučavala i o njim se raspravljalo.

Andaluzija je bila veličanstven spoj različitih zajednica, gdje su jevreji, kršćani i muslimani radeći zajedno ostvarili veličanstvena djela iz poezije, arhitekture, nauke, filozofije i književnosti. Veliki kontrast uvjetima kakve je nametnula katolička zajednica nakon poraza Arapa u Kordobi (1492.), da ne spominjemo neslavnu inkviziciju koja je uslijedila (Španska inkvizicija koju su osnovali kralj Ferdinand i kraljica Izabela iz Kastilje 1478. godine, uz odobrenje pape Siksta IV). Rimaska inkvizicija, koju je osnovao papa Pavle III 1542. godine, nadgledala je sve inkvizicije protiv heretika, a najpoznatija je po suđenju Galileju 1633. godine.

Tako vidimo da Omerovo pismo kadiji, koje datira od 641. godine za hiljadu godina prethodilo Galilejevom suđenju.

Treće, o slobodi izražavanja:

Sloboda izražavanja nam je potrebna jer je to primarna sloboda bez koje ne možemo imati političku odgovornost niti umjetničku kreativnost ni naučna propitivanja niti uvoditi nove...

Abu ‘Ala Al-Ma’ari, slijepi pjesnik iz desetog stoljeća Sirije, je pisao grube napade protiv religije i Boga, a ne samo da mu niko nije ništa uradio, već su njegovi suvremenici prepoznavali i cijenili njegov pjesnički talent i lingvističko umijeće, čak iako se nisu slagali sa njegovim religijskim pogledima...

A šta je s uvredljivim karikaturama Poslanika Muhammeda i reakcijama tolikog broja muslimana diljem svijeta? Ono što me rastužuje s tim u vezi su reakcije vođa i mislilaca zapadnih društava kao i reakcije nemuslimana. Zamislimo na moment da su te karikature bile antisemitske ili rasističke naravi, kava bi bila njihova reakcija? Osudili bi i odbacili iste, antisemitske ili rasističke ideje, ali bi onda priznali pravo autora i izdavača da ih objavljuju, jer to je cijena koju plaćamo za slobodu izražavanja. Ali u ovom slučaju nisu reagovali tako. Smatrali su sami čin objavljivanja ovih karikatura kao nešto što treba podržati i proslaviti.

U tom smislu kažem, ne tražimo cenzuru, već društvenu osudu onih koji zagovaraju i šire govor mržnje, a istovremeno im garantujući slobodu izražavanja. Kao što kaže i Volter: “možda se ne složim s tobom, ali ću svoj život položiti da bi zaštitio tvoje pravo da možeš izreći to sa čim se ja ne slažem.”

A šta je sa uvrijeđenim muslimanima? Kur’anske upute i Poslanikova praksa bi nam tu trebale biti vodilje. U Kur’anu se kaže:

“A robovi Svemilosnog su oni koji tiho hode po Zemlji! I kad neznalice govore s njima, oni im kažu samo: “Mir vama!”. [El-Fur’kân : 63]

Poslanik nikada nikome nije uzvratilo uvredu, čak ni onima koji su pokušali da ubiju njega i njegove drugove, koji su bacali kamenje na

njega dok je obavljao molitvu u Meki. On je ustvari, kada su muslimani bili dovoljno jaki da se vrate u Meku, proglasio opću amnestiju svima.

Tako, da bih ja jednostavno osudio uvredljive klevete, rekao "mir" i krenuo dalje. Pridavanjem pažnje ovakvim nipodaštavanjima i uvredljivim karikaturama, samo im se daje značaj koji ne zavređuju. I zaista, jedino

zahvaljujući kontraverzama koje su izazvale nisu dosad zaboravljene.

Nadam se da su ove diskusije doprinos u svrhu prikazivanja stvarnosti izvan stereotipa. I ne želim reći da islamski sistem treba ugrađivati u nemuslimanska društva, bez obzira koliko je tolerantan taj sistem. Vjerujem da ustavna rješenja koja usvajamo u suvremenim

društvima trebaju biti pluralistička koja neće favorizirati ni jednu od religija, i u kojima će svi građani biti jednaki pred pravom, i žene i muškarci, muslimani i nemuslimani. Pravi musliman ne bi trebao imati poteškoće, jer bi takvi zakoni u većini slučajeva odražavali isti duh tolerancije i otvorenosti koji smo vidjeli u navedenim primjerima.

الموجز

مبادئ الإسلام الأساسية

إسماعيل سراج الدين

ألقي هذا المقال قد في المنتدى الدولي «الجيل الجديد من الديمقراطية وحوار الأديان - الرد على التطرف العنيف» الذي أقيم في سراييفو، ويتحدث فيه الكاتب عن فهم التوافق والصراع بين الإسلام من جهة والقيم التي تقوم عليها الديمقراطيات الليبرالية الغربية من جهة ثانية، وذلك من خلال الإجابات عن أسئلة حرية التعبير. ويقدم الكاتب موقفا مستندا إلى مصادر الإسلام والحقائق التاريخية مفاده أن الحرية والسلم والتعايش وحرية التعبير تعتبر من مبادئ الإسلام الأساسية.

الكلمات الرئيسية: الإسلام، حرية التعبير، السلم، التعددية، «داعش»، الإرهاب، التطرف العنيف.

Summary

ABOUT FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF ISLAM

Ismail Serageldin

This article originally presented at the international forum *New generation of democracy and interreligious dialogue – a response to violent extremism* in Sarajevo, the author relates about understanding the compatibility and conflict between Islam and values upon which liberal western democracies are based, by answering the questions regarding the attitude of Muslims towards non-Muslims, the issues concerning shariah legislation, as well as issues of freedom of speech. The author presents the position based upon the sources of Islam with support of historical facts stating that freedom, peace, coexistence and freedom of speech are fundamental principles of Islam.

Key words: Islam, freedom, peace, pluralism, DAISH (ISIS), terror, violent extremism